

MEMLÜKLER DÖNEMİNDE BAŞKADILARIN TAYİN VE AZİLLERİNDEKİ USULSÜZLÜKLER Burak Gani Erol^{1*+}¹Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

*burak-gani@hotmail.com

+ORCID: 0000-0003-3010-4276

Öz- 1250-1517 yılları arasında Mısır ve Suriye merkez olmak üzere tüm Ortadoğu'ya hâkim olan Memlûkler, buldukları dönem içerisinde hem Ortadoğu'nun hem de dünyanın kaderini değiştirecek olaylara imza atmışlar, kendilerine mahsus müesseseleri ile İslâm dünyası içinde öne çıkmışlardır. Memlûklerin İslâm âleminde öne çıktıkları hususlardan birisi de, Sultan ez-Zâhir Baybars döneminden itibaren, kendilerinden önce sadece bir mezhep üzerine olan başkadılık müessesesini, Sünnî dört mezhep üzerine genişletmeleridir. Ancak uygulamalardan anlaşıldığı kadarıyla, bizzat sultan tarafından seçilen başkadıların tayin ve görevden alınmaları esnasında zaman zaman hukuksuz uygulamalara müracaat edilmiştir. Başkadıların tayinleri ve azılleri esnasında rüşvet, iltimas, güçlü emirlerin siyasi müdahaleleri gibi bu makamın saygınlığına gölge düşürecek faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu çalışmada başkadıların tayin ve azılleri esnasında meydana gelen hukuksuz uygulamaların bariz örnekleri verilmek suretiyle konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler – Memlûkler, Başkadı, Rüşvet

ILLEGALITY OF APPOINTMENT AND DISMISSAL OF CHIEF QADIS DURING THE MAMLUK PERIODS

Abstract – The Mamluks, who dominated the entire Middle East, including Egypt and Syria, between 1250 and 1517, have signed events that will change the fate of both the Middle East and the world during their time, and have come to the fore in the Islamic world with their own institutions. One of the most important institutions that Mamluks brought to the Islamic world was the expansion of the chief kadis institution on the four Sunni sects. However, as it is understood from the practices, sometimes unlawful practices were applied during the appointment and dismissal of the chief kadis. During the appointments and dismissals of the cheaf kadis, activities such as bribery, favoritism, political interventions of powerful amirs have been shadowed by this authority. In this study, it will be tried to clarify the issue by giving clear examples of unlawful practices occurring during the appointment of chief kadis and their dismissal.

Keywords – Mamluks, Chief Qadis, Bribery

Giriş

1250-1517 yılları arasında Mısır ve Suriye merkez olmak üzere tüm Ortadoğu'ya hâkim olan Memlûkler, buldukları dönem içerisinde hem Ortadoğu'nun hem de dünyanın kaderini değiştirecek olaylara imza atmışlar, kendilerine mahsus müesseseleri ile İslâm dünyası içinde temâyüz etmişlerdir. Memlûklerin İslâm âlemine kazandırdıkları en önemli müesseselerden birisi de kâdî'l-kudâtlik yani başkadılık müessesesini dört mezhep üzerine genişletmeleridir.

Memlûk Devleti'nin hakiki kurucusu olarak kabul edilen ez-Zâhir Baybars (1260-1277), daha önce tesis edilmiş diğer İslâm devletlerinden farklı olarak başkadılık müessesini sadece o devletin tesis olduğu coğrafya üzerindeki hâkim ve baskın mezhebin üzerine yahut da devletin yöneticilerinin kişisel mezhebî tercihleri üzerine bina etme uygulamasını terk etmiş, İslâm'ın Sünnî mezheplerinin dördüne birden (Şâfiî, Hanefî, Mâlikî, ve Hanbelî) bu teşkilatın içinde bulunma imkanı veren yeni bir uygulamaya gitmiştir. Baybars'ın bu uygulamaya gitmesiyle alakalı gerekçeyi kaynaklar genel olarak Şâfiî başkadısının davalarda kendi mezhebinin görüşlerine uygun olmayan kararları uygulamaması ve bu durumun farklı mezheplere mensup davacı ve davalıları rahatsız etmesi üzerine iletilen şikâyetlere Sultan Baybars'ın da dârü'l-adl'de önüne gelen bir dava ile şahit olmasına bağlarlar. Baybars söz konusu dava da Şâfiî Başkadısı Tâceddîn 'Abdü'l-Vehhâb b. bintü'l-'E'azz'ın (ö. 665/1267) hüküm ve tavırlarını beğenmemesi ve Başkadı Tâceddîn'den hoşlanmayan Cemâleddin Aydoğdu'nun (ö. 664/1266) o esnada tek başkadı uygulamasının mahzurlarından bahsetmesi üzerine Sultan Baybars, Aydoğdu'nun tavsiyesini dikkate almış ve her mezhepten birer başkadı atamak suretiyle yeni bir uygulama başlatmıştı (Kalkaşendî, 4, 1922: 35; Nüveyrî, 30, 2004: 75-76; Yünîni, 2, 1954-1961: 324-325; İbn Kesîr, 17, 1997-1999: 460-461; Suyûtî, 2, 1967: 165; Makrîzî, 1/2, 1956-1973: 538-539; Yalçın, 2016: 28-29). İbn Abdü'z-Zâhir (ö. 692/1293) ise bu uygulamanın gerekçesi olarak Kâhire'ye çeşitli mezheplere mensup çok sayıda âlim ve insanın göç etmesini gösterir (İbn Abdü'z-Zâhir, 1976: 182; Ayaz; Eren, 2019: 287).

Araştırmacılar ise dört başkadı uygulamasının sebebini Kâhire nüfusunun göçlerle artması sonucu diğer mezhep mensuplarının sayısının da Şâfiî ağırlıklı Kâhire'de artmaya başlaması (Escovitz, 1982: 531); ortaya çıkan hukukî meselelerin çözümüyle alakalı olarak bu yeni sisteme geçilmeye mecbur kalınması (Özen, 2001: 79) ve Hanefî mezhebini güçlendirme siyasetinin bir parçası olmasına (Nielsen, 1984: 176; Kortantamer, 1993: 113-114; Rapoport, 2013: 213; Ayaz-Eren, 2019: 286-287) bağlarlar (Ayaz; Eren, 2019: 286-287). Osmanlıların Memlûk Devleti'ni sona erdirmelerinin ve Mısır'ı ele geçirmelerinin ardından da merkezi yönetimin tedrici olarak bu uygulamadan¹ vazgeçtiği görülmektedir (ez-Züheylî, 1995: 402).

Dinî vazifeler arasında en üst makam olan (Kalkaşendî, 4, 1922: 35) ve sultan tarafından tayin olunan ve azledilen başkadıların görevlerinden bazıları şunlardı: “Sultanların tahta çıkış veya inişinde, halife yeni sultana biat ettiği zaman ve yeni bir halifenin göreve başlama merasiminde şeriatî temsil ederek hazır bulunup şahitlik etmek, hukuk alanında hüküm vermek, fetva çıkartmak, her ayın başında iyi dileklerini iletmek için sultanın huzuruna çıkmak, sultanın ailesinden birisinin cenazesinde halife ve emirlerle beraber tabutun önünde yürümek, Kaletü'l-Cebel camiinde hutbeyi okumak, şer'î ilimleri okutmak, vakıflar ve medrese vakıfları ile yetim mallarını idare etmek” (Kortantamer, 1993: 113).

Daha önce bizzat halifeler tarafından tayin edilen kadılar, başkadılık müessesinin tesisinden sonra başkadılar tarafından tayin edilmeye başlamışlardır. Atandıkları bölgelerdeki yetki alanlarına giren tüm meselelere tek başlarına bakmaya gücü yetmeyeceği malum olan mezhep başkadıları, bu işlerde kendilerine yardımcı olmaları maksadıyla kendilerine nâibler / vekil kadılar atarlardı. Başkadı tarafından tayin edilen bu görevliler nâib, kadı yahut falan memleketin nâibi yahut kadısı olarak isimlendirilirlerdi (İbn Haldun, 2017: 463; Üner, 1978: 77-78; Şeker, 2018: 78). Nâiblerin tayin ve terfi işlerini yürüten başkadı, devlet başkanı tarafından her mezhebin tanınmış, bilinmiş ve temeyyüz etmiş fakihleri arasından dikkatle seçilirdi (ez-Züheylî, 1995: 411-412). Zira bu kişinin tayini esnasında meydana gelecek bir hata, tüm adalet mekanizmasını, onun yapacağı tayinler vasıtasıyla, derinden etkileyecekti. Ancak görünen o ki, rüşvet almanın ve vermenin oldukça yaygın olduğu Memlûk Devleti'nde, memurların ve memurlukların para yahut mal karşılığı satın alınması, bizzat sultanlar yahut yüksek rütbeli emirler tarafından satılması hadisesi sadece bürokratik makam ve unvanlarla sınırlı kalmamış, her türlü dinî unvan ve makama kadar sirayet etmişti.

Sultanlar tarafından ulemeden tayin edilen başkadıların sık sık siyasi² sebeplerle görevden alınmalarına tanık olunurdu. Tahta çıkan her sultan yahut sultan üzerinde etkili olan emîrler, kendilerinden önceki sultan yahut emîr tarafından tayin edilen başkadıları görevlerinden alırdı. Tarafsız ve objektif olan kadıların akibeti azledilmek olurdu. Başlıca azil sebebi ise dedikodu ve iftiraydı (ez-Züheylî, 1995: 407).

² Bununla ilgili en erken ve en meşhur örneklerden birisi Sultan ez-Zâhir Baybars ile ulemeden İmam en-Nevevî (ö. 676/1277) arasında yaşanan hadisedir. Sultan, Moğollara karşı savaşmak üzere Suriye'ye giderken gerektiğinde savaşın masrafının karşılamak için halkın malına el koymasının caiz olduğuna dair ulemeden fetva istedi. Suriye uleması Baybars'ın bu isteğine olumlu yönde bir fetva yazdı. Ancak İmam en-Nevevî Baybars'a istediği fetvayı vermemiştir. Sultan huzuruna getirdiği en-Nevevî'den ulemanın fetvasını onaylamasını emreder. İmam onaylamaktan imtina edince Baybars sebebini sorar ve şu cevabı alır: “*Senin bir zamanlar Emîr Bundukdâr'ın kölesi olduğunı biliyorum. O zamanlar malın mülkün de yoktu. Sonra Allah'ın inayeti ile sultan oldun. Bin tane memlûkün ve bunların her birinin üzerinde altından zırh olduğunı duydum. Yine 200 cariye ve bunların her birinin üzerinde mücevherler varmış. Sen önce kölelerinin ve cariyelerinin üzerindeki sat. Ben ondan sonra sana istediğin fetvayı yazacağım*”. Baybars bu sözleri işitince sinirendi ve en-Nevevî'yi “*ülkemden (Dimaşk'tan) çık*” diyerek kovdu. en-Nevevî, Nevâ köyüne çekildi”, Suyûtî, el-Hâfiz Celâleddîn 'Abdurrahman, (1967), *Hüsnü'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kâhire*, Tah. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim, I-II, Dâru lhyâ'î'l-Kutubî'l-'Arabiyye, C. 2, s. 95.

¹Konuyla alakalı daha ayrıntılı bilgi için bkz. Atçıl, Abdurrahman, (2017), Memlûkler'den Osmanlılar'a Geçişte Mısır'da Adli Teşkilât ve Hukuk (922-931/1517-1525), *İslâm Araştırmaları Dergisi*, C. 38, s. 89-121.

Sultan Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341) dördüncü oğlu olan el-Melikü's-Sâlih (1342-1345) zamanında, Memlûk Devleti'nde rüşvet almak ve vermek o kadar yaygınlaşıp olağan bir hale gelmişti ki *divânu'l-bezl* yani rüşvet divanı adıyla bilinen bir divân kurulmuş, derdini ve sıkıntısını halletmek isteyenlerin bu divana gelerek, divânın reisinden işini hallettirebileceği memurları satın alması normal bir hale gelmişti (İbn Tagriberdî, 11, 1992: 240; İbn Hacer, 1, 1980: 390). Kroniklerde rüşvetle ilgili pek çok sultan ve emîrle ilgili kayıtlar bulunmasına ve bunların açık açık yazılmasına rağmen, özellikle dinî makamların para karşılığı talipleri tarafından satın alınması, diğer bir tabirle başkadılık ve kadılık makamlarının doğrudan rüşvet karşılığı sultanlar tarafından taliplilerine satılmaya başlanması, anlaşıldığı kadarıyla Sultan Berkuk (1390-1399) döneminde başlamıştı. Hatta Makrîzî (ö. 845/1441), Berkuk dönemi ile alakalı olarak şöyle der: “Onun zamanında üç çirkin şey ortaya çıktı. Bunlardan birincisi eşcinselliştir. Hatta erkekler arasında eşcinsellik o kadar yaygındı ki, kadın fahişeler değerlerini yükseltmek için erkeklere benzemeye çalışırlardı. Güzel oğlanlara cinsî olarak ilgi duymak yaygın hale gelmişti. Hatta kadınlar artık erkekleri taciz ediyor söylentisi yayılmıştı. İkincisi rüşvet almanın yaygınlaşmasıydı. Sultanın kendisi de rüşvet aldığı için bütün yöneticiler ve bürokratlar onu taklit ettiler ve rüşvet almak normal olarak addedilir oldu. Öyle ki sultan ve bürokratları rüşvetsiz hiç bir vazife ve göreve atama yapmazlardı. Üçüncüsü de çarşı pazarda işlerin azalıp düzenin alt üst olmasıydı. Onun yaptığı kötülükler iyiliklerinin iki katı idi” (Makrîzî, 3/2, 1956-1973: 618, ; İbn Tagriberdî, 11, 1992: 239; Çetin, 2013: 172-173). Yine Makrîzî, kıtlıklar, iktisadî krizler ve pahalılık üzerine yazdığı “*İğâsetü'l-Umme bi-Keşfi'l-Ğumme*” adlı eserinde, pahalılığın sebeplerinden birisini devletin yozlaşması olarak açıklar ve konuyla alakalı olarak: “vezirlik, kadılık, eyalet valiliği, muhtesip ve diğer makamlara ulaşmak için bol miktarda rüşvet vermekten başka bir yol yoktu” şeklinde tespitinde bulunur ve bu durumun Berkuk'un ölümüne kadar devam ettiğini kaydeder (Makrîzî, 2007: 117-118).

Şâfiî Başkadılarının Tayin ve Azlinde Görülen Usulsüzlük Örnekleri

Memlûk Devleti'nde ortaya çıkan ictimâî, iktisadî, ahlakî çarpıklık ve bozulmaların dinî hayata yansması ve tesîr göstermesi beklenilmeyen bir durum değildi. Devlette dinî ve adlî hizmetlerin en mühim ve etkili olduğu müessesese, tüm adalet mekanizmasının doğrudan kendisine bağlı olduğu başkadılık müessesesi idi. Zira mezkûr olduğu üzere Memlûk Devleti'nde adaleti dağıtacak olan kadıları, başkadı tayin ediyordu. Buradan hareketle, bu makamda meydana gelebilecek olan bozulma, fesat yahut sistemli bir yolsuzluğun tüm adalet mekanizmasını etkileyeceği muhakkaktı.

Adalet mekanizmasında bozulma ve tefessühe dair ciddi işaretler 779 (1377) senesinde ortaya çıktı. Mısır Şâfiî Başkadısı Burhâneddîn İbrâhîm b. Cemâ'a (ö. 790/1388), var olan yolsuzluk ortamından korunabilmek amacıyla ve de ricâl-i devletin göreviyle ilgili baskılarından bıkip

usandığından mütevellit, kendisini kendi makamından azletti ve Kâhire dışında bulunan Gökay Türbesi'ne çekildi. Arkasından da devlet hizmetinden affını istedi. Onun tüm bunları yapmaktan maksadı ise Kudüs'e dönmek ve orada dinini muhafaza ve yaşamaya devam edebilmektir (Makrîzî, 3/1, 1956-1973: 319; İbn İyâs, 1/2, 1982-1984: 612; Suyûtî, 2, 1967: 171; İbn Hacer, 1, 1980: 39; İbn Hacer, 1, 1969-1998: 73).

İbn Cemâ'a'nın görevinden ayrılmasını müteakip emîrler ve devlet adamları, daha önce hiç görülmediği bir şekilde ve kesafette dinî işlere müdahil olmaya, nüfuzlarını kullanarak din görevlilerinin atama ve tayinlerine alışılmadık şekilde müdahale etmeye başladılar (Makrîzî, 3/1, 1956-1973: 319). 779 (1377) senesinde Atabek³ Emîr Taşdemir el-'Alâî, başkadı olan Sirâceddîn Ömer el-Bulkînî'yi (ö. 805/1403), kazasker olarak tayin etti. Ancak ümeradan bazıları ona muhalefet edince, o kazaskerlik görevini oğluna devretmek zorunda kaldı. İbn Cemâ'a'dan boşalan koltuğa ise Şâfiî başkadısı olarak ise Bedrüd-Dîn Muhammed b. Ebî'l-Bikâî es-Sübki (ö. 803/1400), rüşvetle ümeranın gönlünü kazandı ve başkadılık makamına atandı (Makrîzî, 3/1, 1956-1973: 319; İbn Hacer, 1, 1969-1998: 172; İbn İyâs, 1/2, 1982-1984: 216). Ancak kötü ahlakından dolayı Berkuk bir sene sonra (1378) onu azletti ve Sirâceddîn Ömer b. el-Mülakkın'ı (ö. 807/1404) onun yerine rüşvet almaksızın Şâfiî başkadısı olarak atadı. İbn Ebî'l-Bikâî es-Sübki görevinde kalmak için çok mal sarfettiyse de faydası olmadı (Makrîzî, 3/1, 1956-1973: 333; İbn Hacer, 1, 1969-1998: 172-173; İbn İyâs, 1/2, 1982-1984: 228-229).

Gayet zeki olduğu anlaşılan İbnu'l-Mülakkın aynı vakitlerde Berkuk ile iktidar mücadelesi içinde olan Emîr Berke'nin (ö. 782/1380) de rızasını elde etmeye çalışıyordu. Ona bir mektup yazdı ve mektubunda eğer görevinde kalmaya devam ederse dört bin dinâr vereceğini vaat etti. Emîr Berke, kendisine gelen mektubu Berkuk'a gönderdi. Berkuk olayın aslını anlayınca çok sinirlendi, kadıları ve fakihleri topladı ve onların huzurunda İbnu'l-Mülakkın'ı, kendi gönderdiği mektubu inkar etmesine rağmen, mektubunu ifşa ederek tahkir ve tezyif etti. En sonunda da Hacı Muhammed b. Yûsufu el-Mülakkın'dan vaadi olan dört bin dinâr almakla görevlendirdi. Arkasından da bu vazifeye Kadı Burhâneddîn b. Cemâ'a tekrar tayin olundu (Makrîzî, 3/1, 1956-1973: 333-334; İbn Hacer, 1, 1969-1998: 173; İbn İyâs, 1/2, 1982-1984: 229).

Kadı İbn Ebî'l-Bikâî, Sadreddîn Muhammed el-Menâvî'nin (ö. 804/1401) yerine 796 (1394) senesinde Şâfiî başkadılığına ikinci kez tayin olundu. Sadreddîn Muhammed el-Menâvî'nin görevinden azledilme sebebi ise şuydu; Sultan Berkuk emvâlül-eytâm'dan bir miktar parayı sefer sebebiyle borç olarak istemiş ama el-Menâvî sultanın bu isteğini reddetmişti.

³Atabekü'l-Asakir: Atabekü'l-Cüyüş yahut Emîru Kebîr, Emîru Kebîri atabekü'l-asker, olarak da isimlendirilir. Mukaddemu'l-'Asker manasına gelirdi. Devlette nâibden sonra ikinci sırada idi. Bütün devlet askerlerinin kumandası onun uhdesinde toplanmıştı, Kalkaşendî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. 'Alî. (1922). *Subhul-'Aşâ fi Şinâati'l-İnşâ*, I-XIV, Kâhire: Dârü'l-Kutubi'l-Hadîviyye, C. 4, s. 18; Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 353; Çetin, Altan, (2007). *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*. İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 143-145

İbn Ebî'l-Bikâî ayağına gelen fırsatı değerlendirdi ve sultana çok miktarda hediye göndererek eğer kadılık makamına tayin edilirse emvâlül-eytâm'dan 560/600 bin dirhemi kendisine vereceğini vaad etti. Bunun üzerine hemen tayini gerçekleştirildi (Makrîzî,3/2, 1956-1973: 810; İbn Hacer, 1, 1969-1998: 469-470; Sayrafi, 1, 1970-1973: 384-385; İbn İyâs, 1/2, 1982-1984: 468; İbn Hacer, 1988: 339). İşin ilginç kısmı ise, Timur'un (1370-1405) bu tayinden hemen önce gönderdiği mektubunda Berkuk'u haram ve rüşvet yiyen, yetimlerin malına el koyup halkın kanını akıtan bir hükümdar olarak tanımlamasıdır (Yüksel, 2008: 244). Ancak İbn Ebî'l-Bikâî birkaç aydan fazla görevde kalamadı ve azledildi. Yerine tekrar Sadreddîn el-Menâvî geldi. Zira O, büyük tâcirlerden Burhâneddîn el-Mahallî'yi (İbn Tagriberdî, 1, 1984-2006: 130-131) kızdırmıştı. Burhâneddîn, Nureddîn el-Hurûbî ve ve Şihâbeddîn b. Müslim ile birlikte sultana bir milyon gümüş dirhem / 200 bin dinar borç veren üç tüccardan birisiydi. Burhâneddîn sultanın huzurunda İbn Ebî'l-Bika'nın kuyusunu kazmış, görevinden azledildiği gibi büyük miktarda malına da el konulmuştu (İbn Hacer, 1, 1969-1998: 470, 493; İbn İyâs, 1/2, 1982-1984: 468).

801 (1399) senesinde Sadreddîn el-Menâvî tekrar görevden azledildi. Zira bu görev için daha fazla ihsanda bulunacak olan Takiyyeddîn 'Abdurrahman İbn Muhammed ez-Zübeyrî (ö. 812/1410) Şâfiî başkadısı olarak seçilmişti. Ancak ez-Zübeyrî'de makamında uzun süre kalamadı. Aynı ay içinde azledilip yerini tekrar Sadreddîn el-Menâvî'ye bıraktı. Aslında Sultan Berkuk, ez-Zübeyrî'nin kadılığından son derece memnundu ve onu iyi bir insan olarak tanımlıyordu. el-Menâvî'nin başkadılık makamına tekrar getirilmesinin tek sebebi sultanın onun malını ve parasını yemek istemesiydi (İbn Hacer, 2, 1969-1998: 43; İbn Tagriberdî, 7, 1984-2006: 227). 803 (1402) senesinde Nâsireddîn es-Sâlihî (ö. 806/1403) çok fazla ihsanda bulunarak Sadreddîn el-Menâvî'nin yerine tayin edildi ve yaklaşık on ay müddetle bu görevi sürdürdü. Bilahare azledilip yerine Celâleddîn el-Bulkînî (ö. 824/1421), çok fazla para harcayarak, Emîr Sodun Tâz'ın (ö. 805/1403) aracılığı ve inayeti ile Şâfiî başkadısı olarak göreve getirildi. Ancak bu atama ansızın emîrler arasında bir güç gösterisine dönüştü. Zira Emîr Cekem (ö. 809/1407) kendisinden habersiz Sadreddîn el-Menâvî'nin görevinden azledilmesine çok kızmıştı. Diğer büyük emîrlerin de bu ikisi arkasında saflaşmaları üzerine olaylar büyüdü ve emîrler arasında ihtilaf oluştu (İbn Hacer, 2, 1969-1998: 202; İbn İyâs, 1/2, 1982-1984: 646-647; Sehâvî, 4, 1992: 109).

Nâsireddîn Muhammed es-Sâlihî'nin Şâfiî kadılığına dönmek için uğraş ve çabaları meyvelerini verdi ve 805 (1403) senesi hac mevsiminde Celâleddîn el-Bulkînî başkadılık görevinden azledilip yerine Nâsireddîn es-Sâlihî atandı. O bu göreve gelebilmek için yaklaşık altı bin dinardan fazlasını gözden çıkarmak zorunda kalmıştı. Kaynaklar onun fıkıh ve ilimden yoksun olduğunu, rüşvet ve hediye sayesinde bu makama geldiğini, eskiden kadıların nâib olduklarında dahi çok muflu olduklarını, başkadılığın ise tabiri caiz ise onlar için hayal olduğunu, ama şimdi sistemin değiştiğini ve ehil olmayanlardan gayrısının bu vazifeye tayin olunmadığından

bahsederler (İbn Hacer, 2, 1969-1998: 233; Sayrafi, 2, 1970-1973: 190).

Meşhur Şâfiî başkadılarından olan ve döneminde rüşvetin açıktan alınıp verildiği Celâleddîn el-Kazvîni olarak maruf Celâleddîn Muhammed b. 'Abdurrahman (ö. 739/1339), 738 (1338) senesinde oğulları yüzünden görevinden azledilmişti. Zira oğlu Cemâleddîn 'Abdullah ve diğer çocukları babalarının nam ve unvanını kullanarak aldığı rüşvetle, eğlenceye ve lükse ziyadesiyle düşküdü. Çok sayıda atı olup bunların da hususi seyisleri vardı. Sultana onun bu kötü huyları ile ilgili bir şiiri içeren bir yazı dahi verilmişti. Cemâleddîn, Nil nehri kenarında 500 bin dirhemden fazla harcayarak oldukça lüks bir ev yaptırmıştı. Kendisi için bir ev daha alıp bunun yenilenmesi için 200 bin dirhemden fazla para harcamıştı. Sultan Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun tarafından bizzat önce Dımaşk daha sonra da Mısır başkadılığına tayin olunan, oğlu Cemâleddîn'in yolsuzlukları defalarca affedilen el-Kazvîni, sultana oğulları hakkında şikayetler artınca görevinden azledildi ve 230 bin dirhem cezaya çarptırıldı (Makrîzî,2/2, 1956-1973: 439-441; Kortantamer, 1993: 120-123; Durmuş, 25, 2002: 156-157; Yağcı, 2016: 10).

793 (1391) senesinde Şemseddîn Muhammed b. el-Cezerî el-Makarrî (ö. 833/1429) hizânetü'semâiy'den⁴ Reydâniyye'de bulunan sultanın huzuruna getirilmiş ve verdiği rüşvet sayesinde Şerefeddîn Mes'ud el-Dımaşkî'nin yerine Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin olunmuştur. Onun hizânetü'semâiy'de bulunma sebebi ise 37 kişinin ölümünden mesul olarak tutulmasıydı (Makrîzî,3/2, 1956-1973: 746; İbn Tolun, 1956: 119; 'Aynî, 1989: 382).

825 (1422) senesinde el-Herevî olarak maruf Şemseddîn Muhammed er-Râzî (ö. 829/1425), Şâfiî Başkadısı Celâleddîn Bulkînî'nin (ö. 824/1421) ölümünden sonra, görev talebiyle Kâhire'ye geldi. O gelirken bizatihi Sultan Barsbay (1422-1438) için beş yüz dînârlık hediye getirdi. Emîrler için de ayrıca hediyeler hazırlamıştı. Özellikle her sene için seksen bin dînâr vereceğini taahhüt ettikten sonra, bunun beş bin dînârını peşin olarak vereceğini ilave etmişti. Anlaşma neredeyse hitama ermişti ki ondan bu müthiş vaatlerini kağıda dökmesi istendi. Ama o bunu kabul etmedi ve söylediklerini de inkâr etti. Umutları kırılmış bir şekilde tekrar Kudüs'e döndü (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 613-614). 825 (1422) senesinde İbnü'l-'Irâk î olarak maruf Veliyyüddîn Ahmed'in (ö. 825/1422) ardından vazifeye rüşvet ve ihsan yoluyla 'Alemüddîn Sâlih İbn Sirâceddîn el-Bulkînî (ö. 868/1463) tayin oldu. Yaptıkları ile kısa sürede bu makama yakışmadığı ortaya çıktı. O haram yahut helal tanımaksızın mala tamah etmişti. Ancak yine de bu vazifede bir sene kadar kaldı (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 623; İbn Hacer, 3, 1969-1998: 279-280). 827 (1423) senesinde el-Bulkînî azledildi ve yerine Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Hâfız İbn Hacer el-

⁴ Katiller, hırsızlar, yol kesiciler gibi adi suçlular veya sultanın, memlûklerinden helak olmasını istediği kişilerin gönderildiği, en iğrenç ve en çirkin görünümlü hapishanelerden birisiydi. 1415 senesinde yıkılmıştır, Kortantamer, Samira, (2010), "Memlûklerde Hapishaneler", Hapishane Kitabı, Edt. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, s. 94.

Askâlânî (ö. 852/1449) getirildi (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 656; İbn İyâs, 2, 1982-1984: 91-92; ‘Aynî, 1989: 227; Sayrafi, 3, 1970-1973: 48-49; ‘Abdûlbâsit el-Malatî, 4, 2002: 146; İbn Tagriberdî, 2, 1984-2006: 20). Ancak O da sene bitmeden azledildi⁵ ve el-Herevî tayin olundu. O Kudüs'ten Kâhire'ye zaten bu makamı elde etmek hırsıyla gelmişti. el-Herevî bu makamda sekiz aydan fazla kalamadı ve kötü davranışları ve çirkin düşünceleri, fesatlığı, iyilikten uzak ve kötülükle iç içe olması, gayr-i müslimlerin işlerinde suçta bulaşması gibi sebeplerden dolayı azledildi ve hatta halkın kendisine olan tepkisinden dolayı Kâhire'den gizlice ayrılmak zorunda kaldı. 829 (1425) senesinde İbn Hacer tekrar başkadılığa getirildi (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 687; İbn Hacer, 3, 1969-1998: 331, 345; İbn İyâs, 2, 1982-1984: 91, 98; ‘Abdûlbâsit el-Malatî, 4, 2002: 148, 161, 174; İbn Tagriberdî, 2, 1984-2006: 20-21).

833 (1429) senesinde İbn Hacer azlolundu ve yerini tekrar Siraceddîn el-Bulkînî'ye bıraktı (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 819; ‘Aynî, 1989: 372; İbn Tagriberdî, 2, 1984-2006: 21). el-Bulkînî yaklaşık bir seneden fazla görevine devam ettikten sonra 834 (1431) senesinde azledildi ve yerine tekrar İbn Hacer getirildi (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 854; ‘Aynî, 1989: 403; İbn Tagriberdî, 2, 1984-2006: 21). İbn Hacer 840 (1437) senesine kadar bu makamda kaldıysa da sonra azledildi ve yerine el-Bulkînî tekrar getirildi (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 1009; ‘Aynî, 1989: 487; İbn Tagriberdî, 2, 1984-2006: 21). O bu sefer kadılık makamında bir yıl kalmaya muktedir olduysa da azledildi ve yerine tekrar Şâfiî başkadılığına İbn Hacer getirildi (İbn Tagriberdî, 2, 1984-2006: 21; Makrîzî,4/2, 1956-1973: 1036).

911 (1506) senesinde Mısır'da Şâfiî Başkadılığı için büyük bir rekabet olduğu görülmektedir. Muhyiddîn ‘Abdülkâdir b. en-Nakîb (ö. 922/1516), Burhaneddîn el-Kalkaşendî (ö. 922/1517), Bedreddîn b. Salâheddîn el-Mekkînî (ö. 915/1510) ve Kemâleddîn et-Tavîl (ö. 936/1530), Zeyneddîn Zekeriyâ (ö. 926/1520), İbn Ebî Şerîf olarak maruf Burhâneddîn Ebû İshak (ö. 923/1517) tayin olunabilmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Her birisi başkadı olabilmek için binlerce dînâr rüşvet verdilerse de hiçbirisi birkaç aydan daha fazla başkadılık makamında da oturamamışlardı. Misal olarak İbnü'n-Nakîb iki yıl içerisinde altı defa başkadılık makamına oturdu ve azledildi. Bu süre zarfında yaklaşık 30-36 bin dînâr para harcamıştı (İbn İyâs, 4, 1982-1984: 460-461, 5: 25).

Burhaneddîn el-Kalkaşendî altı ay müddetle sürdürdüğü Şâfiî başkadılığı için üç bin dînâr para harcamış lakin 911 (1506) senesinde azledilmiş, yerine rakiplerinden olan Muhiyyeddîn ‘Abdülkâdir b. en-Nakîb getirilmişti. en-Nakîb tayini için 5 bin dînâr sultana ve bin dînârda ümeraya

vermişti. Bunun neticesi olarak sultana yakın kişiler onun görevi almasına aracılık etmişlerdi. Bu onun üçüncü sefer Şâfiî başkadılığına tayini olmuştu. İbnü'n-Nakîb başkadılıkları esnasında çok masraf yapmış, çok mal kaybetmişti. Çünkü her seferinde kısa bir süre sonra görevden alındığı için başkadı olabilmek için yaptığı masrafları çıkartamıyordu. Üzerine şiir yazılacak kadar cimriydi (İbn İyâs, 4, 1982-1984: 91-92). İbnü'n-Nakîb 922 (1516) senesinde 80 yaşına yaklaşmış olduğu halde vefat etmişti. 6 defa başkadılığa tayin edilmişti ve bu 6 seferde toplam görev süresi 2 yıla yakındı. Bu esnada sultana 36000 dinar göndermişti. Zeyneddîn Zekeriyya, İbn Ebî Şerîf, Burhaneddîn el-Kalkaşendî, Kemâleddîn et-Tavîl, Bedreddîn el-Mekkînî, Alâeddîn b. en-Nakîb hep onun entrikaları sonucu azlolunmuşlardı. Anlatılana göre günlük geliri ekmeç ve câmekiyye (maaş) cinsinden 2 dinar idi. Yemez, içmez, giyemez, mal biriktirirdi. Kadılık makamını elde etmeye çalışırdı (İbn İyâs, 5, 1982-1984: 25-26). Bedreddîn el-Mekkînî 'de 915 (1510) senesinde aynı vazife için Sultan Kansu Gavri'ye (1501-1516) üç bin dînâr vermiş ve Kemâleddîn et-Tavîl'in yerine tayin olunmuştu. Lakin ümeranın ve askerinin çoğu hala et-Tavîl'den yanaydı. Bu sebeple verdiği rüşvet onu sadece iki ay on dört gün görevde tutabilmişti. el-Mekkînî insanlar tarafından da sevilmeyen birisiydi. Üstüne üstük görevi müddetince sultan tarafından muhatap alınmamış, sultan bir kere olsun onu huzuruna kabul etmemişti. Daha önce el-Kalkaşendî'yi de görevinden eden İbnü'n-Nakîb fırsatı kaçırmamış, el-Mekkînî aleyhinde faaliyette bulunmuş ve işin içine parayı da dâhil ederek el-Mekkînî'yi azlettirerek kendisi dördüncü defa göreve gelmişti. Tüm bu tayinler için sarf ettiği meblağ ise yirmi yedi bin dînâr balığ idi. el-Mekkînî azlolunduktan sonra kahrından hastalanmış ve ölmüştü (İbn İyâs, 4, 1982-1984: 171, 183, 188). İbnü'n-Nakîb'in başkadılığı iki ay on altı gün sürdü. Kemâleddîn et-Tavîl ise bu vazifeye sonuncusu 921 (1515) senesinde olmak üzere dört sefer getirilmişti. Onun yaptığı harcamaların yekûnu ise yaklaşık on üç bin dînârdan fazlaydı (İbn İyâs, 4, 1982-1984: 189-190).

Dört mezhep başkadılarının Kâhire'de tayin olunduktan sonra görevlerini idame ettirebilmeleri rüşvet ve hediyeler vasıtasıyla olurken ülkenin diğer kısımları da Kâhire'den farklı değildi. Dımaşk, Halep, Hamât, Trablus'ta da Kâhire'ye çok benzer durumlar yaşanıyor. Şâfiî Kadısı Muhyiddîn İbn Zekiyy (ö. 668/1269), 658 (1260) senesinde rüşvet vererek iki sefer Dımaşk'a kadı olmuştu. Ancak uzun süre görevde kalamadı ve azledilerek yerine İbn Seniyye olarak ma'ruf Necmeddîn b. Seniyyü'd-Devle (ö. 658/1260) getirildi (İbn Tolun, 1956: 72-74).

801 (1399) senesinde Sultan Berkuk, Asîleddîn el-Eslîmî'yi (ö. 804/1402) Şemseddîn el-İhnâ'nî'nin (ö. 816/1414) yerine Şâfiî kadısı olarak Dımaşk'a tayin etti. el-Eslîmî Dımaşk'a varır varmaz yüz bin dirhemi Sultan Berkuk'a hediye olarak gönderdi. Ancak Berkuk'un ölümünden kısa bir süre sonra el-İhnâ'nî'nin onun aleyhindeki faaliyetleri sebebiyle azledildi ve Mısır'a geri döndü. el-Eslîmî'nin bundan sonraki hayatı, ölümüne kadar, göreve gelebilmek ve kalabilmek adına aldığı

⁵ Barsbay Şâfiî başkadılığı makamını İbn Hacer'e 27 yıl boyunca teklif etmiş ancak İbn Hacer de ısrarla reddetmişti. Nihayet 1423 senesinde başkadı olmayı kabul etti. Ancak vefat ettiği tarih olan 1437 senesine kadar bu makamdan çeşitli şikâyetler sebebiyle 7 defa azledildi fakat her defasında haklılığı anlaşıldığı için tekrar iade edildi, Kandemir, M. Yaşar, (1999), "İbn Hacer el-Askâlânî", *DİA*, C.19, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay ., s. 515.

paraların borcunu ödemekle geçti. Hatta borçları sebebiyle bir defa da hapse girdi (Makrîzî,3/2, 1956-1973: 934; İbn Hacer, 2, 1969-1998: 220; Sayrafi, 1, 1970-1973: 487; İbn Tolun, 1956: 127-128).

803 (1401) yılında Dımaşk başkadısı Şemseddîn el-İhnâî, halkın ve vakıfların mülklerini gasp etmesi ilgili şikâyetlerin artması üzerine, yapılan tahkikat neticesinde tutuklandı ve yerine Gazze başkadısının nâibi Şemseddîn Muhammed b. 'Abbâs (ö. 807/1404) görevlendirildi (İbn İyâs, 1/2, 1982-1984: 644). Ba'lbek, Hims, Gazze, Kudüs, Nâblus, Hama Şâfiî başkadılıklarını yürüten, bilahare Mâlikî mezhebine geçip Dımaşk başkadılığı yapan, bir süre sonra tekrar Şâfiî mezhebine intisab edip Dımaşk Şâfiî başkadılığı yapan İbn 'Abbâs cahil ve kötü karakterli olarak bilinirdi. Kendisinin kısa süre içinde, makam elde etmek maksadıyla bir mezhepten diğerine geçmesi kınanmış, "Allah'tan korkmayan her şeyi yapar" denilmiştir (İbn Tagriberdî, 12, 1992: 287; Makrîzî,3/3, 1956-1973: 1168; İbn Tolun, 1956: 128).

Nâsireddîn b. Hatîb Nekkîn (ö. 818/1415), 805 (1403) ve 812 (1410) yıllarında olmak üzere iki defa Dımaşk Şâfiî başkadılığı görevini üstlenmişti. Cahil, kaba, rüşvet ve hediye sevdığı söylenmiştir (İbn Hacer, 3, 1969-1998: 84; İbn Tolun, 1956: 129). Kendisinden sonra görevi devralan ve 806-808 (1404-1406) yılları arasında kadılık yapan Şehâbeddîn el-Hımsî'de, kötü ahlakı ve açıktan rüşvet almasıyla bilinirdi (İbn Tolun, 1956: 135; İbn Hacer, 2, 1969-1998: 298).

'Alâeddîn b. Ebî'l-Bikâî es-Sübkî (ö. 809/1407) sonuncusu 806 (1404) senesinde olmak üzere Dımaşk Şâfiî başkadılık makamına altı sefer getirilmişti (İbn Tolun, 1956: 124). Son seferinde yaklaşık iki yüz bin dirhemi göreve gelebilmek adına Sultan Ferec'e (1399-1412) rüşvet olarak vermişti (İbn Hacer, 2, 1969-1998: 265).

Necmeddîn 'Ömer b. Hiccî (ö. 830/1427) döneminin meşhur kadılarındandı. O, 809-830 (1406 – 1427) seneleri arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığına toplam yedi sefer tayin edilmiş ve aralıklarla bu görevi 11 sene sürdürmüştü. Tüm bu tayinler için yaklaşık altmış bin dînâra baliğ para harcamıştı. Makrîzî bu durumun anormalliğine dikkat çekip bunu yozlaşma ve çürümenin de kaynağı olarak tarif etmiştir (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 736; İbn Tolun, 1956: 133-147). İbn Hiccî'yi kadılıktan azlettirip yerine geçenlerden olan Şemseddîn b. İhnâî, 811 (1409) senesinde bu görevi yürütmüş ve tayin olabilmek için 300 Ba'lbekî kumaşından elbise vermişti (İbn Hacer, 2, 1969-1998: 403; İbn Tolun, 1956: 135-137). 819 (1416) senesinde de Ba'lbek başkadısı Şemseddîn b. Zeyd (ö. 827/1427) aynı göreve İbn Hiccî'nin yerine 300 Ba'lbekî kumaşından elbise vererek tayin olmuştu. 'Aynî, İbn Zeyd'in ilmiyle meşhur olmadığını ifade etmiştir ('Aynî, 1989: 240). İbn Hiccî 828 (1425) senesinde kâtibu's-sırrı⁶ iken tutuklandı ve Kaletü'l-Cebel burçlarından birinde hapsedildi.

⁶ Sultana gelen mektub ve saireyi okuyup sultanın bunlara vereceği cevapları kaleme alan, üzerlerine sultanın nişanını koyan ve bunları gönderen, sultan dârü'l-adl'de iken davalara ait evrakı okuyan ve divânü inşâdan gerekli hükümleri yazan görevli idi. Ayrıca sultana gelen her türlü evrakın dağıtımını kâtibu's-sırrı yapardı, Uzunçarşılı, (1998), *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, s. 366-367.

Tutuklanmasının sebebi ise verdiği rüşvetler karşısında hesabını şaşırması, yapması gereken ödemeleri sultana yapamaması, en nihayetinde emîrleri sultana şikâyet eden bir mektup yazıp kendi başını yakmasıydı. Hapsedilmesinin yanı sıra kendisinden bin dinar da para talep edildi. İbn Hiccî bilahare mazul ve hakir, zincire vurulmuş halde Gazze'ye sürgün edildi. Daha sonra affedilip Dımaşk'a gitmesine izin verildi (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 685; İbn Hacer, 3, 1969-1998: 343-344; İbn İyâs, 2, 1982-1984: 97; Sayrafi, 3, 1970-1973: 68; 'Abdülbâsıt el-Malatî, 4, 2002: 172). 829 (1426) senesinde İbn Hiccî'nin Kâhire'ye Şâfiî başkadılığı görevi talebiyle geldiği görülmektedir. O bütün gayretlerine, verdiği rüşvetlere rağmen Kâhire başkadılığına atanmada muvaffak olamadı. Ancak çabaları semeresini vermiş Dımaşk başkadılığına tayin olmuştu. İbn Hiccî'nin Kâhire'de görev talebiyle bulunduğu esnada Dımaşk Şâfiî Başkadısı es-Seyyid Şerîf Şehâbeddîn Ahmed b. Ali b. İbrahim el-Hasanî'de (ö. 833/14430) Dımaşk'tan Kâhire'ye yanında sultan ve emîrlere için pek çok hediyelerle, görevinden azledilmemesi ve görevine devam edebilmesi amacıyla gelmişti. Ancak muvaffak olamadı ve İbn Hiccî tayin olundu (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 728-729; İbn Hacer, 3, 1969-1998: 372; 'Abdülbâsıt el-Malatî, 4, 2002: 203, 204, 207; İbn Tolun, 1956: 153-154). İbn Hiccî'den sonra yerine 830 (1427) senesinde henüz bıyığı terlememiş, 16 yaşındaki oğlu Bahâeddîn Muhammed (ö. 850/1446) 5000 dinar rüşvetle Dımaşk'a Şâfiî başkadısı olmuştur. Kaynaklar bu durumu İslâm'a verdiği zararın telafisi olmadığı gibi, kıyamet alameti olarak değerlendirilmiş, dinî işlerde rüşvet alıp-verenlere lanet etmiştir. (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 751; İbn Tolun, 1956: 156-157; Sayrafi, 3, 1970-1973: 121; 'Aynî, 1989: 319).

836 (1433) senesinde Trablus Başkadısı Sirâceddîn Ömer b. Mûsâ b. Hasan el-Hımsî (ö. 861/1456), Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak, Bahâeddîn b. Hiccî olarak maruf Bahâeddîn Muhammed İbn Necmeddîn b. Ömer b. Hiccî'nin (ö. 850/1446) yerine 4 bin dinar rüşvetin karşılığında tayin olundu. Ondan boşalan Trablus başkadılığına da Sadreddîn Muhammed b. Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed en-Nüveyrî (ö. 836/1433) 1300 dinar karşılığında tayin oldu (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 928; İbn Tolun, 1956: 161, 164; Sayrafi, 3, 1970-1973: 301). Bu esnada Trablus Hanefî kadılığına da Şemseddîn Muhammed Ömer es-Safedî (ö. 852/1648) tayin olundu. Ancak o görevi kabul etmedi. Bilahare aynı görev 1000 dinar karşılığında Şehâbeddîn b. el-Muhammere'ye (ö. 840/1436) teklif edildi. 500 dinara kadar inildiyse de o yine vazifeyi üstlenmedi. Bunun üzerine o Mekke'ye başkadı olarak gönderildi. Neticede Trablus Hanefî kadılığına Humâmeddîn el-Herevî tayin olundu (İbn Tolun, 1956: 164).

Trablus başkadısı Şemseddîn es-Safedî (ö. 852/1448), Dımaşk Hanefî başkadısı olarak tayin olunmak üzere 839 (1436) senesinde Kâhire'ye gelmiş ve Sultan Barsbay'a yazılı olarak rüşvet vermeyi vadettikten sonra Bedreddîn el-Caferî'nin yerine tayin olunmuştu (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 977; İbn Tolun, 1956: 218). Daha sonra Dımaşktan Kâhire'ye gelerek vermeyi vaat ettiği miktarın azaltılmasını talep etmiş ancak daha fazlasını vermeye razı olarak geri dönmüştür (İbn

Tolun, 1956: 218; ez-Züheylî, 1995: 406). Zaten O, 832 (1434) senesinde bu göreve tayin olunurken de 2 bin dinar rüşvet vermeyi yazılı olarak taahhüt etmişti (İbn Tolun, 1956: 210; Makrîzî, 4/2, 1956-1973: 928). Öldüğü tarihe kadar Dimaşk Hanefî kadılığına 4 sefer tayin olunup azledilmişti.⁷

886 (1481) senesinde Hemevî adlı bir şahıs Dimaşk'a Şâfiî başkadısı olmuştur. Babası Osman isimli bir ekmekeçi olan Hemevî, el-Bâdiraiyye Medresesi'nin kapıcısı iken Hanefî başkadısının nâibi Şerefüddîn b. 'İyd'den dersler almış ve akabinde de verdiği rüşvetlerle Dimaşk'ta Şâfiî başkadılığına tayin olunmuştur (İbn Tolun, (1998): 44).

838 (1434) senesinde Mekke Şâfiî başkadısı Celâleddîn Ebû's-Sa'âdât Muhammed b. Zahîre (ö. 841/1347), Acem tüccarlarından olan Dâvud el-Geylânî'den rüşvet almış ve bu sebeple görevinden azledilmiştir (Makrîzî, 4/2, 1956-1973: 930; İbn Hacer, 3, 1969-1998: 539). Bilahare aynı göreve tayin olan Ebû's-Sa'âdât 840 (1436) senesinde görevinden azlinden korktuğu için hac emîri ile birlikte Kâhire'ye sultanın yanına gelmişti (İbn Fehd, 4, 1988-2005: 103-104). Ancak korktuğu başına geldi ve Salâhaddîn b. Nasrullah 841 (1437) senesinde 500 dinar karşılığı Mekke'ye kadı olarak atandı (Sayrafi, 3, 1970-1973: 393).

Hanefî Başkadılarının Tayin ve Azlinde Görülen Usulsüzlük Örnekleri

Memlûk Devleti'nde Şâfiî başkadısı olabilmek için fakihler arasında büyük bir mücadele varken, diğer mezhep fakihleri de kendi mezheplerinin başkadısı olabilmek için birbirleriyle mücadele ediyorlar, maksatlarına ulaşabilmek için binlerce dinârî rüşvet olarak doğrudan sultana yahut aracı emîrlere vermekten imtina etmiyorlardı. Ancak, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin başkadılığı için ortaya konan rekabetin Şâfiî mezhebi başkadılığı kadar şiddetli ve sert olmadığı da muhakkaktır. Bunun sebebi ise Mısır'ın sosyal-tarihi dokusunda yatar. Şöyle ki; Şâfiî mezhebinin kurucusu olan İmâm Şâfiî'nin son dönemini Mısır'da geçirmesi ve orada medfun olması sebebiyle Şâfiî mezhebi, Mısır'da diğer mezheplere göre kendisine daha fazla takipçi bulmuştu. Bu sebeple Mısır'da genel olarak Şâfiî mezhebi yaygın olduğundan mütevellit başkadılar da Şâfiîlerden seçilmişti.

Sultan ez-Zâhir Baybars, başkadılarının sayısını dörde çıkarılıp her mezhepten bir başkadı görevlendirildikten sonra dahi, Şâfiî başkadısının nüfuzu hem devlet kademesinde hem de dinî işlerde devam etmiş, başkadılar arasında sıralamada Şâfiî başkadısı ilk sırada yer almıştır. Şâfiî başkadısını Hanefî, arkasından Mâlikî ve en son sırada da Hanbelî başkadısı takip etmiştir ('Âşûr, 1992: 174). Başkadılarının bu şekilde sıralanması da tesâdüfî değildi. Yukarıda da değinildiği gibi Mısır halkının çoğu Şâfiî mezhebenden olduğundan mütevellit Şâfiî başkadısı protokol de en üstteydi. İkinci sırayı Hanefî başkadısının alma sebebi ise,

Memlûklerin pek çoğunun Hanefî mezhebenden olmalarından kaynaklanmaktaydı. Üçüncü sırada Mâlikî başkadısının bulunma sebebi ise, Mâlikîliğin Mısırlılar arasında yayılan ilk Sünnî mezhep olmasından kaynaklıydı. Şâfiî mezhebi Mısırlılar arasında sonradan yayılmış ve Mâlikî mezhebine ağır basmıştır. Hanbelî mezhebî ise aslında Mısır'da mensubu pek fazla bulunan bir mezhep değildi. Bu mezhebin ağır bastığı bölge Irak idi. Ancak Bağdâd'ın Moğollar tarafından işgali ve Halifelîğin yıkılmasını müteakip Mısır'da vücut bulmuştu (Mâcid, 1979: 95).

Başkadılarının nüfuzlarının mezheplerine göre değişmesi, daha sonra değinileceği üzere, nâiblerinin sayısının değişmesi yani mezhebin nüfuzuna göre sayının artması yahut azalması, o mezhep başkadılığının değerini ve kıymetini de arttırmış, bununla doğru orantılı olarak ilgili mezhebin başkadılığı için verilen rüşvette artmış idi. Bundan mütevellit başkadılarının göreve gelmek için harcadıkları çaba, mezheplere göre farklılık göstermiş, kaynakların da bunlarla ilgili yorumları farklı olmuştur. Misal olarak Şâfiî başkadılığı ile ilgili kaynaklarda sürekli olarak konumuzla alakalı bilgilere rastlanırken Hanbelî başkadılığı ile ilgili bilgiler çok daha mahduttur. Bunun en önemli sebebi izah edildiği üzere ilgili makama olan talepten kaynaklıdır. Makama olan talep aynı zamanda başkadılarının görevde kalma sürelerini de doğrudan etkilemişti. Zira rekabetin çok olduğu Şâfiî başkadılığında, başkadılarının görevde kalma süreleri oldukça kısa iken, diğer mezhep başkadılarının görev sürelerinin daha uzun olduğunu görmekteyiz.

812 (1403) senesinde İbnü'l-'Adîm olarak maruf Haleb Hanefî Başkadısı Kemâleddîn Ömer b. Cemâleddîn İbrâhîm İbnü'l-'Adîm el-'Akîlî el-Halebî (ö. 811/1408), rüşvet sözüyle Emîneddîn 'Abdü'l-Vahhâb et-Trablusî'nin (ö. 819/1416) yerine Mısır başkadısı olmuştu (el-Makrîzî, es-Sülûk, C. 4, K. 1, s. 91; İbn Hacer, 2, 1969-1998: 411; İbn İyâs, 1/2, 1982-1984: 667). İbnü'l-'Adîm ölmeden önce oğlu Nâsireddîn Muhammed'e ne pahasına olursa olsun kadılık makamını terk etmemesini vasiyet etmişti. Nâsireddîn babasının vasiyetini yerine getirdi ve babasının ölümünden sonra başkadı olana kadar rüşvet verdi ve babasından başkadılığı devraldı. Ancak bir ay sonra görevinden azlolundu. Sayrafi, İbnü'l-'Adîm'in kişiliğini ve kadılığını "rüşvet almak ve vermek onun bilinen hasletlerinden birisi haline gelmişti. Helal yahut haram demeden nasıl olursa olsun paraya karşı zaafî vardı. Hanefî vakıflarına musallat olmuştu. Bilgisi oldukça azdı ve dinî ahkâmı umursamazdı. Hanefî kadılarının yüz karasıydı" şeklinde tanımlamıştır (Sayrafi, 2, 1970-1973: 373-374; Makrîzî, 4/1, 1956-1973: 92; İbn Hacer, 2, 1969-1998: 411; Suyûtî, 2, 1967: 185-186).

(820) 1439 senesinde Sultan Çakmak (1438-1453), Hanefî başkadısı Nâsireddîn eş-Şensî ile oğlu Hezebereddîn'i ve Mâlikî Başkadısı Nâibi 'Abdü'l-Berr b. Muhammed el-Bisâtî'yi kendisini kızdırdıkları için sürgün edilmelerine karar verdi. Daha sonra el-Bisâtî affedildiyse de Nâsireddîn eş-Şensî ve oğlunu Kûs şehrine sürgün olundular. Kaynaklar Sultan Çakmak zamanında ilk defa ilim ehli açıktan

⁷ Trablus kadısı oldu, sonra Dimaşk kadılığına geçti, sonra azledildi, bin dinar karşılığında tekrar Dimaşk kadısı oldu, sonra azledildi, sonra tekrar tayin oldu, sonra azledildi, tekrar tayin olundu, azledildi ve 852 (1448) senesinde Dimaşk'ta öldü. İbn Tolun, Şemseddîn Muhammed b. 'Alî, (1956), *Kudâtu Dimaşk*, Tah. Selâhad-Dîn el-Muneccid, Dimaşk, s. 222; ez-Züheylî, Muhammed, (1995), *Tarihü'l-Kadâ' f'l-İslâm*, Dimaşk, s. 407

böylesine tahkir edildiğini kaydederler (Makrîzî,4/1, 1956-1973: 389; ‘Abdülbâsıt el-Malatî, 5, 2002: 96-97; İbn İyâs, 2, 1982-1984: 220).

842 (1438) senesinde Hanefî Başkadılığına es-Sa’deddîn Sa’d b. ed-Deyrî (ö. 847/1443), Bedreddîn el-‘Aynî’nin (ö. 855/1451) yerine getirilmiştir (İbn Hacer, 1988: 161). Sultan görevine devam etmesi karşılığında ‘Aynî’den birkaç defa, emîrlerle arasına sınır koymasını ve onlardan gelen talepleri kabul etmemesi şartını koymuştu. ‘Aynî ise sultanın talebine olumlu cevap vermemişti. Bunun üzerine azledildi ve yerine sultanın talebine olumlu yanıt veren es-S’ad b. ed-Deyrî tayin edildi (‘Abdülbâsıt el-Malatî, 5, 2002: 45; İbn Tagriberdî, 15, 1992: 11). Deyrî’nin kutlamasına bir kaç hariç emîrlerden ve mübaşirlerden hiç kimse katılmamıştı. Tören alayı halktan oluşmuştu (İbn Hacer, 4, 1969-1998: 88). ‘Aynî kendisinin görevden alınışını “*haksız ve usule aykırı*” olarak tanımlamıştır (‘Aynî, 1989: 510).

Kâhire Hanefî kadılarında Ziyeddîn ‘Abdurrahman b. Alî b. Hâşim et-Tefhenî (ö. 835/1431), bazı emîrlerle kurduğu yakınlık ve verdiği rüşvetler sayesinde, çok zayıf ilmî bilgisine rağmen kadılık makamına yükselmişti. Onun görevini sürekli suiistimal ettiği, makamını koruyabilmek ve amaçlarına ulaşabilmek için sürekli rüşvet verdiği, iftira, kavga ve hezeyanları üzerine yaşadığı, hiçbir vakit din ve adalet üzerine olmadığı, bütün kazancını haram üzerine kurduğu kaydedilir (‘Aynî, 1989: 423; Sehâvî, 4, 1992: 100). et-Tefhenî 833 (1429) senesinde Bedreddîn el-‘Aynî’nin yerine başkadılığa tayin edilmişti. ‘Aynî bu tayinin sebebini, bazı düşmanlarının Sultan Barsbay’ın yanında kulis yaparak kendisinin ve aynı tarihte Şâfî başkadılığı görevinden alınan İbn Hacer’in birbiriyle anlaşamayıp sürekli ihtilaf içinde olduklarını ve bu durumun Müslümanların aleyhine olduğunu söylemesine bağlar. Bu iftira karşısında da sultanın kendisinin azletmekten başka bir çaresi kalmadığını söyler. Hatta O, sultanın kendisini huzuruna çağırıp “*Seni azledilmeni gerektirecek bir şey yaptığından dolayı azletmedim. Şer’i bir sebepten dolayı da değil. Ama durum böyle gerektirdi*” dediğini kaydeder (‘Aynî 1989: 372).

Hüsâmeddîn Mahmûd b. Seriyü’l-Dîn ‘Abdü’l-Berr b. el-Şihne (ö. 922/1517), 921 (1515) senesinde, Sultan Kansu Gavri tarafından Şemseddîn es-Semdisî’nin (ö. 933/1526) yerine Hanefî başkadısı olarak tayin edildi. İbn İyâs, Hüsâmeddîn Mahmûd’un ilimden nasibini almamış ve de ulema arasında kendisine yer edinmemiş biri olduğunu ancak bu tayinler yapılırken Kansu Gavri için önemli olan tek şeyin, göreve gelen kişinin yeterli parasının bulunması olduğunu kaydeder. es-Semdisî’de Hanefî başkadısı olmak için gerekli olanı yapmış ve yaklaşık üç bin dinârı gözden çıkarmıştı. Halk arasında bu durum ayıplanıp onun hakkında aşağılayıcı şiirler yazıldıysa da değişen bir şey olmamıştı (İbn İyâs, 4, 1982-1984: 477).

Dımaşk’ın Hanefî başkadıları için de durum Şâfî başkadılarından farklı değildi. Dımaşk’ta 813 (1410-1411) senesinde yaklaşık 10 aylık bir süre içinde 3 kadı görev yapmıştı. Bunların her üçü de rüşvetle göreve gelmiş ve yine bir diğerinin verdiği rüşvet sebebiyle görevlerinden

alınmışlardı (İbn Tolun, 1956: 213; ez-Züheylî, 1995: 407). Bunlardan birisi olan İbn Keşk olarak maruf Şehâbeddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ahmed b. İsmâil b. Muhammed (ö. 837/1433), başkadılık görevine bu 10 aylık süre içinde 2 sefer, toplamda ise 6 sefer tayin olundu ve bu tayinler ona yaklaşık 60 bin dinâr mal oldu (İbn Tolun, 1956: 213, 214). 827 (1424) senesinde bu vazifeye tayin olabilmek için Dımaşk’tan Kâhire’ye gelmiş ve kendisinden 10 bin dinâr alındıktan sonra tayini yapılmış ve geri dönmüştü (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 664; ‘Abdülbâsıt el-Malatî, 4, 2002: 155-156; İbn Hacer, 3, 1969-1998: 327).

Mâlikî Başkadılarının Tayin ve Azlinde Görülen Usulsüzlük Örnekleri

Dımaşk Mâlikî Başkadısı Şehâbeddîn el-Telmesânî (ö. 781/1379), 759 (1358) senesinde Zeyneddîn Abdurrahman es-Süveydî’nin yerine tekrar Mâlikî başkadısı olarak tayin olunurken yaklaşık beş yüz dinâr harcamıştı (İbn Tolun, 1956: 257, 260).

Dımaşk Mâlikî başkadılarından ‘Alemüddîn Mâlikî (ö. 805/1402), ilk olarak 779 (1377) senesinde tayin olduğu bu vazifeye 25 yıl içinde 11 sefer tayin olunmuş ve azledilmişti (İbn Tolun, 1956: 249-250).

784 (1382) senesinde Mısır’a İskenderiye şehri üzerinden vasıl olan büyük âlim İbn Haldun (ö. 808/1406), aynı yıl (1383) Kâhire’ye varmış ve kendisine büyük iltifat gösterilmişti. O önce el-Ezher Camii’nde müderrislik yapmış ardından da el-Kamhiyye medresesinde ders vermesi için görevlendirilmişti. 786 (1384) senesinde Sultan Berkuk tarafından Cemaleddîn ‘Abdurrahman b. Süleyman b. Hayr’ın (ö. 823/1420) yerine, görevden affını istemesine rağmen, büyük bir törenle Mâlikî başkadısı olarak tayin oldu (Makrîzî,3/2, 1956-1973: 517). O, bu dönemin şartlarını şöyle tarif etmektedir “*Güzel ile çirkin ayırt edilemez olmuştur. Kadılar kötülüklerini bildikleri halde emirlerin üzerine gidemezlerdi. Onlarla düşüp kalkmaktaydılar. Görevlilerin kimi Kur’an-ı Kerim öğretmeni kimi camii imamı olup bunlar adaleti yanlıyorlardı*” (Gökhan, 2014: 38). İşte bu şartlar altında vazifelenirildiği ilk kadılık görevinde çok fazla kalamamış, 10 ay sonra görevini tekrar İbn Hayr’a devretmek zorunda kalmıştı (Makrîzî,3/2, 1956-1973: 533).

Ancak Sultan Berkuk, 801 (1399) senesinde İbn Haldun’u Şerefeddîn Muhammed b. ed-Demâmeynî el-İskenderânî’nin (ö. 827/1423) çabasına rağmen tekrar Mâlikî başkadısı olarak tayin etmişti (Makrîzî,3/2, 1956-1973: 933). el-Demâmeynî’ni başkadılık için yedi bin dinârı gözden çıkarmışsa da sultan bunu reddedip tercihini İbn Haldun’dan yana kullanmıştı (Makrîzî,3/2, 1956-1973: 933). Ancak 803 (1400) senesinde Nüreddîn ‘Alî b. Mekkî ed-Demîrî’nin ayak oyunları semeresini vermiş, rüşvet karşılığı İbn Haldun görevinden azledilerek yerine ed-Demîrî tayin olunmuştu. Mekkî’nin yaptıkları yanına kalmamış o da yaklaşık 6 ay sonra görevinden azlolunmuştu (Makrîzî,3/3, 1956-1973: 1027; Sehâvî, 1966: 197).

Mâlikî başkadıları arasında rüşvetle kendilerine yer edinenler arasında en meşhurlarından birisi de Dimaşk Başkadısı Şehabü'd-Dîn Ahmed 'Abdullah el-Emevî'dir (ö. 836/1432). Sultan Şeyh el-Mahmûdî (1412-1421) ondan nefret eder ve ona "sihirbaz" derdi. Başkadılık yaptığı dönemde rüşvet alması ve cehaleti ile nâm salmıştı. 836 (1432) senesinde öldüğünde geride büyük bir servet bırakmıştı (İbn Hacer, 3, 1969-1998: 503-504; İbn Tolun, 1956: 255; 'Aynî, 1989: 438; ez-Züheylî, 1995: 419).

Hanbelî Başkadılarının Tayin ve Azlinde Görülen Usulsüzlük Örnekleri

Kudüs Hanbelî başkadısı olan Muhammed b. Ebî Bekr b. Şecere b. Ebî Bekr et-Tedmurî (ö. 787/1385) kötü ahlakıyla bilinirdi. Duruma uygun verdiği kararlar ve fetvalar ile meşhurdu (İbn Hacer, 3, 1980: 403-404).

802 (1400) senesinde Nüreddîn 'Alî b. Halîl b. Muhammed el-Hukrî (ö. 806/1403), Muvaffakeddîn Ahmed b. Nasrullah'ın (ö. 803/1400) yerine elli bin dirhem harcayarak Kâhire Hanbelî başkadısı olarak tayin edildi (Makrîzî, 3/3, 1956-1973: 1001; İbn Hacer, 1988: 276).

Sultan Ferec, 809/1406 senesinde Trablus ve Halep başkadılarını, o esnada bulunduğu Halep'e çağırması, görevlerine devam etmeleri karşılığında onlardan rüşvet almıştı (Makrîzî, 4/1, 1956-1973: 37; İbn Hacer, 2, 1969-1998: 354). Bundan bir gün sonrada İbnü'l-Âdemî olarak maruf Sadreddîn Ali b. Emîneddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dimaşkı'yi (ö. 815 /1412) büyük mal karşılığında İbnü'l-Kefrî olarak bilinen Takiyyeddîn Abdullah b. Yûsuf ed-Dimaşkı'nin (ö. 809/1406) yerine Dimaşk Hanefî kadısı olarak tayin etmişti. Bu esnada İbnü'l-Cevâşînî'de aynı makamı elde etmek için Halep'e gitmiş lakin başarısız olarak geri dönmüştü (Makrîzî, 4/1, 1956-1973: 37; İbn Hacer, 2, 1969-1998: 354; İbn Tolun, 1956: 205).

(827) 1423 senesinde ise Şehâbü'd-Dîn Ahmed b. er-Rezzâz el-'Ayntâbî (ö. 861/1456), Hanefî mezhebine mensup iken başkadılık uğruna Hanbelî mezhebine geçmiştir. 'Aynî onu "iffet ve din yoksunu mezhepsiz" diye nitelendirmişti ('Aynî, 1989: 219; Sayrafi, 3, 1970-1973: 41).

Kudüs'ün Hanbelî başkadılarında el-'İzzî'l-Kudüsî el-Bağdâdî ismiyle maruf 'Abdülazîz b. Alî el-'İzzî'l-Bekrî et-Temîmî el-Kureşî (ö. 846/1442), Kudüs şehri ile başladığı kadılık görevine Kâhire, Şâm, Bağdâd şehirleri başkadılıklarını da eklemiştir. Oldukça zeki ama bir o kadar da hile sahibi olarak nitelendirilen el-Kureşî 'nin aşırı derece de rüşveti sevdiğine dair hikâyeler anlatılırdı (Sehâvî, 4, 1992: 223; İbn Hacer, 4, 1969-1998: 205).

919 (1515) senesinde el-'İzzî 'İzzeddîn b. Şehâbü'd-Dîn Ahmed el-Şeyşînî, Kâhire'de babasının yerine Hanbelî başkadılığına atanabilmek için uğraş veriyordu. Lakin bu vazifeyi isteyen sadece o değildi. Şihâbeddîn el-Fütûhî ve diğerleri de onunla rekabet halindeydiler. Ancak sultan diğerlerini vazifeye uygun görmedi ve el-Şeyşînî'ye haber

göndererek bin dinâr verdiği zaman babasının yerine geçebileceğini bildirdi. el-Şeyşînî parayı verdi ve Hanbelî başkadılığına tayin oldu (İbn İyâs, 4, 1982-1984: 305).

919 (1515) senesi başkadı atamalarıyla ilgili olarak İbn İyâs, Sultan Kansu Gavri'nin ilgili kadıların dönemlerinde onlardan hiç para almadığını ve böylelikle yaklaşık 12 bin dinâr parayı elinden kaçırdığını ve bunun Sultan Gavri için oldukça tuhaf ve garip bir durum olduğunu nakleder (İbn İyâs, 4, 1982-1984: 351).

Başkadıların tayinleri esnasında yaşanan usulsüzlükler ve onların gayr-ı şer'i davranışları, devlet ricâlinin de tepkisini çekmekte ve kendilerine duyulan güveni sarsmakta, dinî ahkâm üzerine olan muteber sözleri dahi tepkiyle karşılanmaktaydı. Başkadı Bedreddîn el-'Aynî bir gün leyâliyyü'l-hidem'de⁸ sultan Barsbay'ın yanında oturmuş tarihle ilgili mevzulardan okuyordu. Sonra dinî mevzular hakkında konuşmaya başladı ve içki içmenin günahlarından söz etti ve bu konuda sert hükümler verdi. Sultan Barsbay'da ona iştirak etti ve tövbe etti. Konu uzayınca o sırada mecliste bulunanlardan Emîr Carkutlu hiddet ve mizahla 'Aynî'ye dönerek: "Ey kadı, içki içmenin günahından bahsetmekten başka bir şey yapmıyorsun ve içenlere edilecek abartılı azapları anlatıyorsun. Niçin kadılardan ve onların aldıkları rüşvetten, mâlû'l-eytâmı soymalarından bahsetmiyorsun" diyerek tepki göstermişti (İbn Tagrîberdî, 12, 1992: 287).

Memlûk adalet sisteminin üzerine inşa olduğu bu adaletsiz yapı devletin münasebette bulunduğu diğer devlet yöneticileri tarafından da tenkit edilmekte, bu durumun İslâm ve adaletle olan tenakuzuna dikkat çekilmekteydi. 838 (1435) senesinde Timurlu hükümdarı Şâhruh (1405-1447), Barsbay'a gönderdiği mektubunda Kudüs'ü ziyaret etmek niyetinde olduğunu belirttiikten sonra, sultanı Cidde'deki tacirlerden şer'i olmayan vergiler alması sebebiyle (Makrîzî, 4/2, 1956-1973: 946; İbn İyâs, 2, 1982-1984: 162) ve Mısır kadılarını da sultanın isteği doğrultusunda fetvalar verdiklerini ve bunu da kendi şahsî çıkarları doğrultusunda yaptıkları gerekçesiyle ayıplamıştı (İbn Tagrîberdî, 14, 1992: 245; Kanat, 1996: 219-220).

Memlûk Devleti'nde kadıların tayinleri esnasında rüşvet alınmasını tenkit eden ve ayıplayan tek sultan Şâhruh değildi. Osmanlı Sultanı II. Selim (1512-1520) 24 Ağustos 1516 Mercidabık'ta Kansu Gavri'yi yendikten sonra ileri yürüyüşüne devam etmiş ve Halep'i ele geçirmişti. Burada II. Selim'i Şâfiî Başkadısı Kemâleddîn et-Tavîl, Mâlikî Başkadısı Muhyiddîn b. ed-Demîrî, Hanbelî Başkadısı Şihâbeddîn el-Fütûhî (ö. 947/1540) ziyaret ettiler. II. Selim başkadılar yanına gelince onları tenkit etmiş ve: "Siz verdiğiniz şer'i hükümler için rüşvet alıyor, mal karşılığı kadı

⁸ Sultanın haftalık olarak sarayında yemek tertipleyerek ümera, ayan ve ulemanın büyüklerini davet edip onlarla dinî, tarihî, siyasi ve diğer malumatları konuşup meşveret ettiği toplantı, İbn Tagrîberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlü'd-dîn Yûsuf. (1992). *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki'l-Mısır ve'l-Kâhire*, Tah. Muhammed Kemâleddîn 'İzzeddîn, I-XVI. Lübnan: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, C. 14, s. 348.

oluyorsunuz. Sultanınızı niçin insanlara zulüm yapmaktan men etmiyorsunuz?” demiştir (İbn İyâs, 5, 1982-1984: 74).

Başkādıların tayinlerinde sultanlardan bazılarının rüşvet aldıklarının, başkādıların da görevleri esnasında rüşvet kabul ettiklerini en önemli delillerinden birisi de bizzat sultan Tomanbay'a (1516-1517) ait sözlerdir. Memlûk Devleti'nin son sultanı olan Tomanbay 14 Ramazan 922 (11 Ekim 1507) tarihinde tahta geçtikten sonra devletin düzenini yeniden sağlamak üzere harekete geçmiş mutad atama ve tayinlerle birlikte başkadı tayinlerini de yapmıştı. Buna göre 1 Zilkade 922 (26 Kasım 1516) tarihinde, Mercidâbık Muharebesi'nde Osmanlıya esir düşmüş olan Şâfî başkadısı Kemâleddîn et-Tavîl'in yerine Şerâfeddîn Yahya bin el-Bürdüni'yi, yine esir olan Mâlikî Başkadısı Muhyiddîn b. el-Demirî'nin yerine Şemseddîn el-Tatay'ı, yine esir olan Hanbelî Başkadısı Şihâbeddîn el-Fütûhî'nin yerine İzzeddîn b. el-Şeyşîni'yi tayin etti. Mercidâbık Muharebesi'nde esir olmadan Şâm'a kaçmayı başarabilen Hanefî başkadısı Hüsâmeddîn Mahmûd b. el-Şihne'yi ise görevine yeniden tayin etti. Tomanbay başkādılarının tamamına hilat giydirdi. Sultan başkādılara hilat giydirince onlar üzerindeki hilatlarla şehre indiler, insanlar onları seyretmek için dükkânların önünde saf tuttular. Sultan tayin ettiği kadılardan bir dirhem dahi para almamış, onların da parayla makam elde etmeye çalışmalarını yasaklamıştı. Onlara “Ben herhangi bir kadı tayininde rüşvet kabul etmedim. Siz de hiçbir zaman insanlardan rüşvet almayın” dedi (İbn İyâs, 5, 1982-1984: 117-118)

II. Selim Kâhire'ye girip Mısır'ı askeri ve siyasi olarak ele geçirdikten hemen sonra Osmanlı hukuk teşkilatına da entegre etmek amacıyla, kendisiyle birlikte Mısır seferine katılmış Anadolu Kazaskeri Kemalpaşazâde'yi⁹ (ö. 940/1534) Mısır kadısı olarak Sâlihiyye Medresesi'ne atamıştı. O burada davalara bakacak, herhangi bir hukuki işlem yapmak isteyen de buraya gidecekti. Böylece Mısır'da dört mezhep başkadılığı bir anda ortadan kaldırılmış oldu. Ancak bu yeni uygulama ancak kırk günden biraz fazla devam edebildi ve sonra eski başkadılar görevlerine iade edildiler. Mısır seferine katılan tarihçilerden İdrîs-i Bitlisî'nin (ö. 926/1520) verdiği bilgiler, bu olayın içeriğini aydınlatmaktadır. Buna göre, Bitlisî, Yavuz Sultan Selim'in, Kemalpaşazâde'yi Mısır kadısı olarak atadığını ama Yine sefere katılmış olan Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde Rükneddin'in (ö. 929/1522-23) sultanı, Kemalpaşazâde'yi görevden almaya ve Memlûk dönemi kadılarını yeniden atamaya ikna ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Bitlisî pek iyi geçinemediği Zeyrekzâde'yi rüşvetçilikle suçlayarak onun sultanı, bu kadıların Memlûk sultanları tarafından atanmalarını sağlamak için çok yüksek meblağda bir rüşvet verdiklerini ve bu parayı bundan sonra Osmanlı sultanına ödeyeceklerini söyleyerek ikna ettiğini yazmaktadır (İbn İyâs, 5, 1982-1984: 165-166; Atçıl, 2017: 98-99).

⁹ İbn İyâs aynı olayı anlatırken kadının ismini Arap olarak vermiş ve “eşekden daha cahil ve ahkâmı ş-şer'îyye hakkında tamamen bilgisiz” olduğunu ifade ederek halkın çektiği sıkıntılardan bahsetmiştir. İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed. (1984). *Bedâ'u'z-Zuhûr fî Vakâi'i'd-Duhûr*, Tah. Muhammed Mustafâ, I-V. Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Amme l'l-Kitâb, C. 5, s. 165-166

Kadıların ve Kadı Nâiblerinin (Nüvvâb) Sayılarının Sınırlandırılması

Nasıl ki halife/sultan, ülkesindeki adalet teşkilatını başkadı marifetiyle idare edip, üzerindeki adaleti tevzîi işini başkadıya devredip onun eliyle gerçekleştiriyorsa, başkadı da bu işi nâibleri vasıtasıyla gerçekleştirirdi. Dolayısıyla sultanın seçtiği başkadı kendisine nâibler tayin ederdi.

Memlûk Devleti'nde mezhep başkādılarının göreve gelebilmek maksadıyla yahut görevde kalabilme sürelerini uzatabilmek adına verdikleri rüşvetler ve hediyelerin onlar için ağır bir yük olduğuna şüphe yoktur. Başkādıların, yüz yüze oldukları bu mâlî külfeti karşılayabilmek adına, kendilerine tayin ettikleri nâiblerden de aynı beklentiler içerisinde oldukları da kuşkusuzdur. Buradan hareketle, nâiblerin sayısının ziyade oluşu, başkadı için oldukça müspet bir durum olarak addedilirdi. Bu sebeple başkadılar sürekli olarak nâiblerinin sayısını arttırmak istemişlerdir. Dönemin müverrihleri tarafından genellikle bilgisiz ve cahil olmakla suçlanan bu nâiblerin sayısı bazen sultanların gözüne batmış ve onların baskısıyla sayılarında sınırlamaya gidilmiştir. Ancak görüleceği üzere başkadılar dönemin sultanını memnun etmek maksadıyla nâiblerinin sayılarını kısa bir süre için sınırlandırılmışlar ancak arkasından kendilerine eskisinden daha fazla sayıda nâib edinmişlerdir. Sayıları dönem dönem iki yüze ulaşan bu nâiblerin görevleri başlarında iken her türlü yolsuzluğa bulaştıkları, yardımcıları ile birlikte rüşvetsiz iş yapmayı hüküm vermedikleri, devlet için en ufak bir faydalarının olmadığı, halka hizmet eder gibi görünüp, kendilerini Allah'ın onlara gönderdiği bir nimet olarak addedip, onun adaletini tesis etmeye çalıştıklarını söyleyip Allah'a iftira eden faydasızlar olduğu açıkça belirtilmektedir (Makrîzî, 4/1, 1956-1973: 389).

731 (1331) senesinde Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, Mısır ve Kâhire'de görev yapan ve sayıları elliye baliğ olan dört mezhep başkādılarının nâiblerinin tamamını azletti (Makrîzî, 2/2, 1956-1973: 333; İbnü'l-Cezerî, 2, 1998: 470).

794 (1392) senesinde Sultan Berkuk, nâiblerden duyduğu memnuniyetsizliği başkādılara ilettili ve onların azlını istedi. Bunun üzerine Şâfî Başkadısı İmâdeddîn Ahmed el-Kerekî (ö. 802/1399), sayıları yirmiyi geçen nâiblerden beşi hariç geri kalanını azletti. Arkasından da Mâlikî Başkadısı Şehabeddîn Ahmed en-Nahrîrî nâiblerinin sayısını beşe indirdi (Makrîzî, 3/2, 1956-1973: 764; 'Abdülbâsit el-Malatî, 2, 2002: 316; İbn Hacer, 1, 1969-1998: 433).

819 (1416) senesinde Sultan Şeyh el-Mahmûdî, sayıları iki yüzü (Makrîzî, 4/1, 1956-1973: 389; İbn Hacer, 3, 1969-1998: 90; 'Abdülbâsit el-Malatî, 3, 2002: 298) bulan dört mezhep nâiblerinin tamamının azlını emretti. Bunlardan yüz seksen altı tanesi Mısır ve Kâhire'de geri kalanları el-Vechu'l-Bahrî ve el-Vechu'l-Kibeli'de¹⁰ idiler. Sultan Kâhire için her

¹⁰ Mısır arazisi Memlûkler devrinde en ana hatlarıyla iki kısma ayrılmaktaydı: Mısır'ın güneyinin başlangıcı olan kısım el-Vechu'l-Kibeli, Kuzey sınırının başlangıcı ise el-Vechu'l-Bahrî olarak adlandırılmaktaydı, Çetin, Altan, (2004). Memlûk Kaynaklarına Göre Mısır'ın Hududları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (X), s. 3

mezhepten üç tane nâib atadı ve bunların yetip de artacağını söyledi (Makrîzî,4/1, 1956-1973: 347; İbn Tagrıberdî, 13, 1992: 192). Bilahare Şâfiî ve Hanefî başkadılarına on, Mâlikî başkadısına beş ve Hanbelî başkadısına da dört nâib¹¹ atanmasına karar verildi. Görevden azledilenlerin geri kalanları ise rüşvet vererek yavaş yavaş görevlerine iade edildiler. (İbn Hacer, 3, 1969-1998: 90; 'Abdülbâsît el-Malatî, 3, 2002: 299). Nâibler görevlerine iade edildikten sonra da, azledilmelerine sebep olan cürümleri işlemeye, rüşvet almaya, haksız kararlar vermeye devam etmişlerdir (Makrîzî,4/1, 1956-1973: 389). Sultan 821 (1418) senesinde, Şâfiî Başkadısı Celâleddîn el-Bulkînî'yi nâiblerin sayısının çok olması sebebiyle uyardı. Sultanın uyarısı karşısında el-Bulkînî kadıların sayısını on dörde indirmek zorunda kaldı (Makrîzî,4/1, 1956-1973: 440: 'Abdülbâsît el-Malatî, 4, 2002: 13). O önce nâiblerinden 16 tanesini azletti. Fakat sultan tarafından nâib sayının hala fazla olduğu söylenip tekrar azaltılması emredilince 40 tanesini daha azletti (İbn Hacer, 3, 1969-1998: 157).

Sultan Barsbay, 826 (1422) senesinde, Şâfiî mezhebi için en fazla on, Hanefî için sekiz, Mâlikî için altı ve Hanbelî için ise dört olacak şekilde nâiblerin sayısını sınırladı. Lakin kısa bir süre sonra azledilenlerden daha fazlası geri geldi. Makrîzî bu nâiblerin niteliklerini şöyle vafsetmiştir: "*Nâiblerin cehaleti ve iş bilmezliği sebebiyle mahkeme kapılarında davalı ve davacılar birbirlerine giriyordu. Bu ve bunun gibi hadiseler onların bilgisizliklerini ortaya çıkarmış, devlet adamları nazarında hiçbir kıymetleri kalmamıştı.*" (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 638; 'Abdülbâsît el-Malatî, 4, 2002: 134). 829 (1425) senesinde sultan, nâiblerin sayısını 1422 senesinde olduğu gibi tekrar sınırladıysa da, birkaç ay sonra her şey yine eski haline geri dönmüştü (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 706; 'Abdülbâsît el-Malatî, 4, 2002: 188). 830 (1426) senesinde sultan tekrar Şâfiî mezhebi nâiblerinin sayısını on ve Mâlikî ve Hanefî mezhepleri için sekiz ve Hanbelî mezhebi için de beş yahut üç olacak şekilde sınırlandırdı. Ancak kısa süre içinde nâiblerin sayısı eskiye ulaştı (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 745; 'Abdülbâsît el-Malatî, 4, 2002: 216).

Sultan Barsbay 833 (1430) senesinde ise nâiblerin sayısını Şâfiî mezhebi için dört, Hanefî için üç, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri için ise ikişer tane olacak şekilde sınırlandırdı. Ancak bu karara uyulmadı (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 831; 'Abdülbâsît el-Malatî, 4, 2002: 282; Sayrafi, 3, 1970-1973: 194; İbn İyâs, 2, 1982-1984: 133). 835 (1432) senesinde sultan, dört mezhep başkadılarını ve Kâhire ve Mısır nâiblerini Kaletü'l-Cebel'e çağırtdı. Ancak planlanan aksine nâiblerin sultanın huzuruna çıkmasına mani olundu. Sultan mezhep başkadıları ile yaptığı görüşmede nâiblerini azaltmaları hususunda onlara baskı yaptı. Bunun neticesinde Şâfiî mezhebinin nâib sayısı on beş, Hanefî on, Mâlikî yedi

ve Hanbelî ise beş ile sınırlandırıldı (Makrîzî,4/2, 1956-1973: 873).

Sultan Çakmak 842 (1438) senesinde başkadıların nâiblerinin sayıları ile ilgili bir düzenlemeye gitti. Buna göre Şâfiî mezhebine mensup nâiblerin sayısını on beş, Hanefî için on, Hanbelî için dört ve Mâlikî mezhebi için ise dört nâib olarak sınırlandırıldı. Ancak daha sonra bu nâiblerin sayıları tekrar arttı (Makrîzî,4/3, 1956-1973: 1103; 'Abdülbâsît el-Malatî, 5, 2002: 64-65).

843 (1439) senesinde ise Sultan Çakmak, başkadılarının nâiblerinin tamamını azletti. Şâfiî başkadısını dört, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî başkadılarını da kendilerine ikiden fazla nâib atamamaları için tenbih etti (Makrîzî,4/3, 1956-1973: 1167; 'Abdülbâsît el-Malatî, 5, 2002: 100).

Son dönemlerde Memlûk Devleti'nin içinde bulunduğu bozulma ve çürüme hali adalet sistemine de sıçramış, başkadı nâiblerinin sayısı üç yüzü bulmuştu. 919 (1514) senesinde Sultan Kansu Gavri tüm mezhep başkadılarını topladı ve nâiblerinin sayısını azaltılmasını istedi. Bunun üzerine yapılan değerlendirme de tüm mezheplere dahil nâib sayısının yüz olmasına karar verildi. Bunlardan kırkı Şâfiî, otuzu Hanefî, yirmisi Mâlikî ve onuda Hanbelî mezhebinin nâiblerinden olacaktı ve yeni atanacak olan nâiblerde doğrudan sultanın iznine bağlı olarak atanacaktı (İbn İyâs, 4, 1982-1984: 351-352).

Sonuç

Memlûk Devleti'nin kudretli sultanlarından ez-Zâhir Baybars döneminde, başkadıların sayısı radikal bir kararla, daha önce İslâm tarihi içinde benzeri görülmemiş bir şekilde, dörde çıkartılmıştır. Böylelikle İslâm'ın Sünni mezheplerinin dördüne birden (Şâfiî, Hanefî, Mâlikî, ve Hanbelî) başkadılık teşkilatının içinde bulunma imkanı sağlanmıştır. Kaynaklar ve araştırmacılar tarafından sebepleri çeşitli gerekçelerle izah edilen bu durumun halkın mezhebi anlamda temsili açısından faydalı olduğu muhakkaktır. Memlûkler döneminde başkadılar, sultan tarafından doğrudan her mezhebin tanınmış, bilinmiş ve temeyyüz etmiş din alimleri arasından dikkatle seçilirlerdi. Ancak örneklere bakıldığı takdirde başkadıların sık sık siyasi sebeplerle görevden alınmalarına tanık olunur. Tahta çıkan her sultanın yahut sultan üzerinde etkili olan emirlerin, kendilerinden önceki sultan yahut emir tarafından tayin edilen başkadıları genellikle görevlerinden aldıklarını görmekteyiz. Diğer taraftan dönemin kaynaklarının da açıkça ifade ettiği gibi rüşvet almanın ve vermenin oldukça yaygın olduğu Memlûk Devleti'nde, memurların ve memurlukların para yahut mal karşılığı satın alınması, bizzat sultanlar yahut yüksek rütbeli emirler tarafından satılması hadisesi sadece bürokratik makam ve unvanlarla sınırlı kalmamış, başkadılık gibi çok önemli bir mevkiye de sirayet etmişti. Başkadılık makamını isteyen taliplerinin bu makam için yüzlerce hatta binlerce dinar rüşveti bizzat sultana yahut tayinlerinde kendilerine yardımcı olacak emirlere verdikleri görülmektedir. Memlûk Devleti'nde makam sahibi başkadının rüşvet, dedikodu, iftira

¹¹ 'Abdülbâsît el-Malatî ise nâiblerin sayılarını, Şâfiî başkadısı için 10, Hanefî için 8, Mâlikî için 4 olarak verir, Abdülbâsît el-Malatî, Zeynü'd-Dîn 'Abdu'l-Bâsît b. Halîl b. Şâhin, (2002), *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel*, Nşr. Ömer A. Tedmürî, I-IX. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, C. 3, s. 299

vb. gerekçelerle azledilmesi ve yerine rakibinin tayini oldukça alışılmış bir durum haline gelmişti. Makamından azledilen başkadımın ise tekrar tayin olunabilme hırsıyla daha fazla rüşvet vermesi, kendisine isnat edilen iftira ve dedikodunun benzerini makamı tutan rakibi azlettirmek için ortaya koyması neticesinde sadece birkaç ay görevde kalan yahut 8-10 sefer tayin ve azil süreçlerini yaşayan başkadıların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Başkadılar da benzer gerekçelerle kendilerine çok sayıda vekiller / nâibler atamışlardı. Sultanların sık sık bu nâiblerin sayılarını azaltmaya çalıştıklarına şahit olmaktayız. Ancak sultanlar bu konuda aciz kalmışlar, kısa süreliğine azaltılan nâiblerin sayısı tekrar eski sayılarına ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Âşûr, Saîd 'Abdu'l-Fettâh (1992). *el-Müctema 'u'l-Mısırî fî 'Asri Selâtîni'l-Memâlik*. Kahire: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye
- Abdülbâsit el-Malafî, Zeynü'd-Dîn 'Abdulbâsit b. Halil b. Şâhin, (2002), *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel*. (Nşr. Ömer A. Tedmürî). I-IX. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- Aaçıl, Abdurrahman, (2017), "Memlükler'den Osmanlılar'a Geçişte Mısır'da Adli Teşkilât ve Hukuk (922-931/1517-1525)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 38, 89-121.
- Ayaz, Fatih Yahya-Eren, Fatmanur Alibekiroğlu, (2019) "Memlük Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefiliğe İlgisi", *İBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 284-296
- 'Aynî, Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed, (1989), *'İkdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zamân, Tah. 'Abdu'r-Rezzâk el-Tantâvî el-Karmût, Kahire: ez-Zehrâ' li'l-İ'lâmî'l-'Arabî*
- 'Aynî, Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed. (1992). *'İkdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zamân*. Tah. Muhammed Muhammed Emîn, I-IV, Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-'Amme l'l-Kitâb.
- Çetin, Altan, (2004). Memlük Kaynaklarına Göre Mısır'ın Hududları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (X). 1-7.
- Çetin, Altan, (2007). *Memlük Devletinde Askerî Teşkilât*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Çetin, Altan, (2013), *Ortaçağda Devletin İki Yüzü*, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Durmuş, İsmail, (2002), "Kazvîni, Hatîb", *DİA*, C. 25, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay ., 156-157.
- Escovitz, J. H. (1982). The Establishment of Four Chief Judgeships in The Mamlük Empire, *Journal of the American Oriental Society*, 102(3), 529-531.
- ez-Züheyli, Muhammed, (1995), *Tarihu'l-Kadâ' fî'l-İslâm*, Dımaşk.
- Gökhan, İlyas, (2014), "İbn Haldun'un Memlük Sultanları ile İlişkisi", *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 35-43.
- İbn Abdü'z-Zâhir, (1976), *er-Ravzû'z-Zâhir fî Sireti'l-Meliki'z-Zâhir*, Nşr. Abdülaziz el-Huveytur, Riyad.
- İbn Fehd, en-Necm 'Ömer, (1983-2005), *İthâfû'l-Verâ bi-Ahbâri'l-Ummi'l-Kurâ*, Tah. Fehîm Muhammed Şeltût, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed, (1988), *Ref' i'l-İsr an Kudâti Mısır*, Tah. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. (1980), *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mi'eti's-Sâmine*, I-IV. Beyrüt: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed (1969-1998), *İnbâu'l-Ğumr bi-Ebnâi'l-Umr*, Tah. Hasan Habeşi, Kâhire.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, (2017), *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, Ankara: Dergâh Yayınları.
- İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed. (1984). *Bedâ'u'z-Zuhûr fî Vakâi'i'd-Duhûr*, Tah. Muhammed Mustafâ, I-V. Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-'Amme l'l-Kitâb.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ'. (1997-1999). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Tah. Abdullah b. 'Abdu'l-Muhsin et-Türki, I-XXI, Cîze: Dâru Hecer.
- İbn Tagrıberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlî'd-dîn Yûsuf. (1992). *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki'l-Mısır ve'l-Kâhire*, Tah. Muhammed Kemâleddîn 'İzzeddîn, I-XVI. Lübnan: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Tagrıberdî, E.M. (1984-2006). *El-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi Ba'de'l-Vâfi*. Nşr. Muhammed M. Emin-Nebil Muhammed Abdülaziz, I-XII. Kahire: Matbaatü Dârü'l-Kutub.
- İbn Tolun, Şemseddîn Muhammed b. 'Alî, (1956), *Kudâtu Dımaşk*, Tah. Selâhad-Dîn el-Muneccid, Dımaşk.
- İbn Tolun, Şemseddîn Muhammed b. 'Alî, (1998), *Mufâkehetü'l-Hillân fî Havâdisi'z-Zamân*, Tah. Halil el-Mansûr, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cezerî, Şemseddîn, (1998), *Tarihu İbni'l-Cezerî*, Tah. Ömer Abdusselâm Tedmürî, I-II, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye
- Kalkaşendî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. 'Ali. (1922). *Subhu'l-'Aşâ fî Sunâti'l-İnşâ*, I-XIV, Kâhire: Dârü'l-Kutubi'l-Hadîviyye.
- Kanat, Cüneyt, (1996), *Memlük-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Kandemir, M. Yaşar, (1999), "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, C. 19, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay ., 514-531.
- Kortantamer, Samira (1993), *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kortantamer, Samira, (2010), "Memlûklerde Hapishaneler", Hapishane Kitabı, Edt. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi.
- Mâcid, 'Abdü'l-Men'am, (1979), *Nazmu Devletü Selâtîni'l-Memâlik ve Rusûmihim fî Mısır*, Kâhire.
- Makrîzî, Takiyyü'd-Dîn Ahmed b. 'Ali, (1956-1973). *Kitâbü's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, Nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saîd A. 'Âşûr, I-XII. Kahire: Lecnetü't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr.
- Nielsen, J. S. (1984). Sultan al-zâhir Baybars and the appointment of four chief qâdis 663/1265. *Studia Islamica* (60), 167-176.
- Nüveyrî, Ahmed b. 'Abd el-Vahhâb. (2004), *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Tah. Mufid Kameyuha, I-XXXIII, Beyrüt: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Özen, Ş. (2001). Kâdilkudât, *DİA*, C. 25, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay ., 77-82.
- Rapoport, Y. (2003), "Legal Diversity in The Age of Taqlîd: The Four Chief Qâdis Under The Mamluks", *Islamic Law and Society* 10(2), 210-228.
- Sayrafî, el-Hatîb el-Cevherî 'Ali b. Dâvud, (1970-1973), *Nüzhetü'n-Nüfus ve'l-Ebdân fî Tevârihi'z-Zamân*, Tah. Hasan Habeşi, I-III. Kahire: Dârü'l-Kutub, el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şu'uni'l-İslâmiyye.
- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân b. Muhammed, (1966), *Bugyetü'l-'Ulemâ ve'r-Ruvât ev ez-Zeyl alâ Ref'i'l-İsr*, tah. Cevdet Hilal, Muhammed Mahmûd Subh, Kahire.

- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. ‘Abdirrahmân b. Muhammed, (1992), *ed-Dav’ü’l-Lâmi’ li-Ehli’l-Karni’t-Tâsi’*. I-XII, Beyrut: Dârü’l-Cil Suyûtî, el-Hâfız Celâleddîn ‘Abdurrahman, (1967), *Hüsni’l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve’l-Kâhire*, Tah. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm, I-II, Dâru İhyâ’i’l-Kutubi’l-‘Arabiyye.
- Şeker, Mehmet, (2018), “Türk Devlet Yönetiminde Farklı Başkadılık Uygulamaları: Hazarlar, Altın Orda ve Memlûkler Örneği”, *ABAD* 1, 71-88.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Üner, M. Orhan, (1978), *Memlûklular’da Dini ve Adli Kurumlar*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum.
- Yalçın, Mehmet Fatih, (2016), *Bahrî Memlûkler’de Dımaşk Kâdilkudâtları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Yûnîni, Kutbüddîn el-Ba’lbeke el-Hanbelî, (1954-1961), *Zeylû Mir’âti’z-Zamân*, I-IV, Haydarâbâd: Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmânî
- Yüksel, Musa Şamil (2008), “Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 23, 239,258.

EXTENDED ABSTRACT

The Mamelukes dominated the entire Middle East, including Egypt and Syria, between 1250 and 1517. They had some achievements that would change the destiny of both the Middle East and the world during their time. The Mamelukes became prominent in the Islamic world with their own institutions. One of the most important actions that Mamelukes brought to the Islamic world was that they expanded the chief *cadi* establishment to four Sunni sects with the period of Sultan ez-Zâhir Baybars, which had been only on one sect before them. *Cadi*, whose main mission was to ensure the justice of religious decisions, represented an authority that undertook religious, financial, and administrative duties in the Islamic world and was one of the most important elements for running the state. The authority to which the *cadis* were affiliated was the chief *cadi*, which was appointed, dismissed, and chosen by the caliph/sultan. Established in the period of Abbâsî in the history of Islam, the chief *cadi* institution was institutionalised in time. It implemented a very important function by being applied in all Islamic states. For their assignments, the predominant sect of the Islamic country in which the chief *cadis* were present was taken into consideration. Since many of the Muslims living in Egypt and its surroundings belonged to the Shafi sect, the chief *cadis* were Shafi as well. Among the *cadis* chosen by the Shafi chief as their deputies, the number of Shafi was superior to other sect *cadis* in number, which are Hanafi, Mâlîkî, and Hanbelî. During the Mamelukes period, Sultan Ez-Zâhir Baybars appointed one chief *cadi* from the other three Sunni sect *cadis* for the first time in history. According to the researchers, the reasons for such an application were as follows: the members of other sects began to increase in Cairo within Shafi-dominated as a result of the increase in the population of Cairo because of immigration, and it was obliged to adopt that new system in relation to the solution of the legal issues. The last reason was that it was a part of the policy of strengthening the Hanafi sect. It is observed that after the Ottomans ended the Mameluke state and seized Egypt, the central government gave up this practice over time. The chief *cadi*, who carried out the appointment and promotion of the *cadis*, was carefully chosen by the president among the well-known and distinguished people of each sect. It was important because a mistake that would occur during the assignment of this person would affect the entire justice mechanism deeply through their determinations. However, as it is understood from the practices, some periods of unlawful practices were applied during the assignment and dismissal of four *cadis* elected by the sultan himself. During the assignments and dismissals of *cadis*, activities such as bribery, favouritism, and political interventions of powerful amirs compromised the respect for this authority. In fact, this title was sold by the sultan himself with money and a gift for high amounts. Sultan or the amirs that had an effect on each sultan on the throne would exclude the chief *cadi* appointed by the previous sultan or amirs. The *cadis* who were impartial and objective would be dismissed. The main reason for the dismissal was gossip and slander about the dismissed person. Reducing the respect for the justice institution in this way was explicitly criticized by the sultans of other states, which were contemporary with the Mamelukes. Also, attention was drawn to the contradiction of this situation to Islam and justice. If the caliph/sultan/the president managed the justice organization in his country with the help of the chief *cadi* and he handled the work of distributing justice to the chief *cadi*, then the chief *cadi* would do it through his representatives. Therefore, the chief *cadi* elected by the sultan would appoint deputies to him.

There is no doubt that the bribes and gifts that the sect chief *cadis* in the Mameluke State gave in order to be able to be assigned or prolong their duties in the office were a burden. Undoubtedly, the chief *cadis* had the same expectations from the *cadis* they appointed as their deputies in order to meet this financial burden they faced. Therefore, the high number of *cadis* was considered to be very positive for the chief *cadi*. For this reason, the chief *cadis* constantly wanted to increase the number of their deputies, namely *cadis*. The number of these *cadis* who were accused of being illiterate and ignorant by the historians of that period sometimes fell into the eyes of the sultans. So, their number was limited by their pressure. However, this pressure was temporary, and the number of *cadis* increased in a short time. In this study, the reasons for this practice were examined after pointing out the assignment of a chief *cadi* from four sects by referring to the sources written in the Mamelukes period. Later, the unlawfulness during the assignments and dismissals of chief *cadis* in the Mamelukes was explained in detail under the heading of 4 Sunni sects with evident and prominent examples. Attempts to reduce the number of *cadis* (deputies) appointed by the chief *cadis* were given under a separate heading, and examples were included. Thus, the effect of bribery on the justice system in the Mamelukes state was tried to be revealed.